

FORMES EMERGENTS DE PARTICIPACIÓ ESTUDIANTIL I UNIVERSITAT DEL SEGLE XXI: UN AMOR IMPOSSIBLE?

Alicia Villar Aguilés
Universitat de València
alicia.villar@uv.es

Joan Carles Bernad i Garcia
Universitat de València
joan.c.bernad@uv.es

Resum

En la present comunicació ens apropem a la realitat participativa de l'estudiantat universitari, arrelada en el procés de transformació de les universitats espanyoles en les darreres dècades, des de l'emergència de la universitat de masses. Amb aquest substrat, pretenem identificar els trets diferencials del nou tipus d'estudiantat que està configurant-se en aquesta primera dècada del segle XXI, en el marc de la reforma de l'Espai Europeu d'Ensenyament Superior. Analitzem dades sobre participació dels joves i, més concretament, dels joves universitaris; qüestionem el discurs de la manca d'implicació, i reflexionem sobre la implementació d'accions que fomenten l'educació per a la participació.

Text de la comunicació

0. REFLEXIONS DE PARTIDA

En els darrers anys està instal·lant-se amb força un discurs que associa l'estat de la participació i la mobilització estudiantil amb una tendència a la baixa, de falta d'implicació i de compromís amb la institució educativa i que no només quedaria reduït a l'àmbit universitari, sinó que s'emmarcaria en un panorama de desmobilització juvenil generalitzat. Aquest panorama podria connectar amb alguns models d'interpretació sociològica que presenten a la societat immersa en un procés d'individualització institucionalitzada (Beck i Beck-Gernsheim, 2003), líquida i ambivalent (Bauman, 2008), i, alhora, connectada en la societat xarxa global (Castells, 2003). Aquestes interpretacions sobre la realitat social ens fan preguntar-nos si la participació dels i de les universitàries es caracteritzarà pels trets que marquen aquests models, desenvolupant-se, doncs, de forma individualitzada, de manera ambigua i ambivalent; i si, al mateix temps, s'estan apuntant nous modes de participació que responen al model de societat xarxa, com podria ser el fenomen de deslocalització de la protesta juvenil (Gil Calvo, 2007). A més, podem preguntar-nos si açò tindria relació amb un tipus de vinculació als estudis i si el fet de participar en la universitat, en clau política, sociocultural, artística o ecologista, es troba en un procés de flexibilització, d'ambivalència o de desubicació.

1. OBJECTIUS DE LA COMUNICACIÓ

Exposarem, primerament, la caracterització d'algunes de les principals transformacions que s'estan donant en la institució universitària, que ens portaran a perfilar un retrat del que anomenem l'estudiantat emergent.

Seguidament, centrarem la nostra mirada cap als resultats d'enquestes sobre estudiants/es i joves, com a pistes quantitatives que ens permeten aproximar-nos als fenòmens de la participació i l'associacionisme.

Finalment obrirem la mirada cap a la necessària participació de la població universitària, i especialment l'estudiantat, en la definició del disseny de les polítiques universitàries, des d'una aposta crítica i compromesa, emmarcada en el discurs reiterat del compromís social de les universitats.

2. TRANSFORMACIONS EN LA INSTITUCIÓ UNIVERSITÀRIA I ESTUDIANTAT EMERGENT

Les formes de vinculació de l'estudiantat universitari cap a la institució universitària i cap als estudis estan canviant respecte a moments anteriors, especialment, des que la universitat d'elits passa a convertir-se en un sistema més massificat. L'augment de la demanda en l'educació universitària a l'Estat espanyol ha estat espectacular en les darreres dècades del segle XX, tot i que existeixen diferències territorials a dintre de l'Estat. Mentre que al curs 1959-60 la població universitària era de 170.602 estudiants matriculats, en el curs 2009-10 el sistema universitari espanyol estava conformat per 1.556.377 estudiants: 1.200.763 de primer i segon cicle, 203.352 de grau, 81.840 de màster i 70.422 estudiants de doctorat (Ministeri d'Educació, 2009). L'estudiantat valencià representa, gairebé, un 10% d'aquest total (IVE). El sorgiment de noves universitats també ha estat considerable: actualment hi ha 78 universitats, de les quals 50 són públiques i 28 privades. Així doncs, la dimensionalització de l'accés i de les institucions universitàries són elements indicatius quan s'assenyalen els canvis i les transformacions de la universitat al llarg de les darreres dècades del segle XX. L'augment de l'accés a la universitat ha portat l'arribada de nous perfils, d'estudiants de diferents condicions socioeconòmiques, amb una major diversitat de components sociològics (edat, classe social, situació laboral, situació familiar), tot un conjunt de caracteritzacions que, darrerament, s'anomenen baix el rètol de la *dimensió social* de l'estudiantat.

Un altres dels elements indicatius és l'augment de la presència de les dones a la universitat, tant pel que fa al nombre d'estudiantes, com del personal universitari, tot i que aquesta presència, de vegades etiquetada com a una feminització de la universitat s'ha distribuït, paga la pena remarcar-ho, de manera no equitativa respecte als barons. Fins ara, les dones s'han decantat més per escollir, ja en l'ensenyament secundari, els itineraris de ciències de la salut i d'humanitats, la qual cosa significa que ha operat una selecció clara i marcada pel gènere prèvia a l'arribada a la universitat segons els estereotips de divisió per sexe, desmarcant-se de les titulacions i coincidint en una tria més concentrada en les carreres que s'han anomenat de cicle curt, principalment diplomatures, i considerades de poc prestigi social. Els homes i les dones porten a terme un procés diferenciat d'elecció dels estudis, com es constata en una enquesta recent entre estudiants i estudiantes de la Universitat de València (Villar, 2011); així doncs, pel que fa a la decisió de triar la carrera, les dones responen amb major freqüència que aquesta decisió la comenten amb els amics i les amigues, en canvi, els homes responen en major proporció que cerquen informació per Internet per decidir l'elecció dels estudis. La incorporació de les dones a la universitat té, doncs, els seus matisos perquè es tracta d'una incorporació amb diferències, com també ho és la incorporació a la docència universitària: existeix una distribució desigual de les dones a causa d'unes discriminacions ocultes, per les quals a mesura que avancen les fases

prèvies a la carrera docent (doctorat i tesi), el nombre de dones decreix molt més que el dels homes, és el que s'ha anomenat una doble selecció (García de León, 1990).

Un tercer dels elements que caracteritzen les transformacions en el sistema universitari de les darreres dècades ha estat l'augment i la diversificació de l'oferta acadèmica amb la creació de noves titulacions, especialment, durant la dècada dels 90, amb la inclusió de titulacions molt professionalitzades i amb una dilatada existència prèvia al marge de la universitat. Açò ha donat lloc a un augment destacat de les titulacions de cicle curt (diplomatures, enginyeries tècniques) i un desplaçament cap a l'especialització professional, entrant-hi en terrenys que podrien considerar-se propis d'una formació professional de grau superior, allunyant-se dels terrenys acadèmics i d'investigació clàssics. Tots aquests elements han incidit en la configuració de les orientacions de cada centre universitari, uns amb una orientació més professional, uns altres més acadèmics, uns amb tendència a estudis aplicats, uns altres més cap a la investigació bàsica. Aquesta diversificació aporta heterogeneïtat en l'organització de cada centre universitari, en els quals es desplegaran les forces existents dels camps, ja ho assenyalava Bourdieu (2008), en relació amb la jerarquia social de les facultats i els pesos socials de cadascuna.

La reforma que està desenvolupant-se actualment en el context universitari espanyol, en el marc de construcció de l'Espai Europeu d'Educació Superior (EEES), comporta una nova oferta acadèmica de graus i màsters que sacsegen l'oferta acadèmica que hi existia fins aleshores, entre d'altres novetats considerables. Un dels punts innovadors de la reforma de Bolonya, com es coneix popularment, és la transformació del circuit ensenyament-aprenentatge en el sentit que l'estudiantat assolirà un major protagonisme en l'aprenentatge, de manera activa i autònoma. El fet de plantejar el repte d'un estudiantat més actiu és un esforç que demandarà un acostament d'ambdós actors, estudiantat i professorat, i una aposta necessària per la innovació educativa i per l'exigència d'aquesta per part de la pròpia institució, com una expressió de rendició de comptes de la innovació i d'exigència de l'excel·lència de la qual tant es parla i s'escriu darrerament. Açò pot connectar amb la visió sobre la participació dels estudiants en la universitat, tant pel que fa a prendre part de manera més activa en el procés d'aprenentatge, com, també, en la implicació activa de l'estudiantat en els processos democràtics i en les propostes socioculturals, els quals sobrepassen l'espai de les aules universitàries.

Unes altres transformacions en el context universitari de la primera dècada del segle XXI es troben connectades amb transformacions a escala global en societats econòmicament i tecnològicament avançades, societat xarxa, mitjançant el desplegament i l'accessibilitat a les tecnologies digitals que han modificat les relacions socials i que han donat pas a una creixent pràctica virtual amb la finalitat de compartir informació i de saber què ocorre en temps real, mitjançant l'ús de les xarxes socials. Les tecnologies de la informació transformen la manera de relacionar-se socialment i també de vincular-se amb la formació universitària, tot i que aquest escenari té els seus matisos: malgrat que al context universitari s'ha avançat de manera ràpida quant a facilitar-hi l'accés i l'ús de les tecnologies de la informació i de la comunicació, pel que fa a les relacions institucionals i a les comunicatives entre professorat i estudiantat cal advertir que l'impacte real de l'ús específic d'Internet en el procés d'ensenyament i d'aprenentatge està resultant complex a causa de diferències de percepció generacionals i també de diferències educatives entre estudiantat i professorat.

En aquest context universitari en transformació es pot traçar un esbós de l'estudiantat, tipus i majoritari, perquè sempre existeixen excepcions i altres tipologies, i que conceptualitzem com a l'estudiantat emergent: un estudiantat que incorpora la universitat a la seua vida, més que una incorporació d'ell a la universitat. Així doncs, més que integrar-se l'estudiant en la universitat, és aquesta qui s'ha d'incorporar a l'estudiantat donant lloc a un nou model de vinculació que anomenem *ubicació universitària* (Villar, 2010). En aquesta línia, l'estudiantat universitari, desenvolupa una àmplia dosi d'ubiquïtat: unes estudiantes i uns estudiants que són capaços de combinar l'ofici d'estudiar, com ho ha anomenat el sociòleg Alain Coulon (2005), amb la dedicació a treballs diversos i en diverses condicions i situacions laborals, també amb altres ocupacions, com ara les responsabilitats familiars, sobretot en casos d'estudiantat de major edat, i amb la dedicació a les relacions socials entre iguals i a l'oci presencial i virtual. El fet d'ubicar-se amb ubiquïtat és un element que caracteritza l'estudiantat actual.

Aquest estudiantat emergent contemporani genera noves percepcions, representacions i demandes amb un ritme compassat amb els canvis tecnològics i les noves formes per interactuar i també amb la representació social d'una universitat de massa més oberta a admetre distints perfils, encara que açò no sempre comporta desenvolupar canvis institucionals ajustats a noves demandes i ritmes de dedicació als estudis diferents. La incorporació d'un estudiantat heterogeni o *non-traditional students*, com anomenen sovint en la literatura especialitzada anglosaxona (Christie, 2009; Van Vught, 2009) és una de les singularitats per la qual s'està incrementant la presència d'un estudiantat que no accedia a la universitat en èpoques anteriors. Açò produeix, d'una banda, desajustos quant a la informació i el coneixement que es té sobre l'estudiantat, i, de l'altra, planteja noves demandes i respostes a la institució universitària.

En resum, les transformacions que s'estan donant i les característiques de l'estudiantat emergent hauran d'identificar-se i tenir-se en compte a l'hora de portar a terme la programació de les línies polítiques i de les actuacions i normatives que se'n deriven amb la finalitat d'ajustar millor allò programat institucionalment amb allò que s'està donant en la realitat, tenint en compte el següents fenòmens emergents:

- Existència d'un estudiantat de més edat (major de 18-20 anys) que prové d'altres itineraris i que, inclús, ha passat per experiències professionals prèvies abans de l'arribada a la Universitat; nous accessos de majors de 40 i de 45 años, a més de l'accés per a majors de 25 que ja existia abans¹.
- Increment de l'estudiantat que prové de la formació professional, amb un altre itinerari formatiu distint al de l'estudiantat de batxillerat i amb altres composicions socioeconòmiques.
- Prolifera un estudiantat que combina la dedicació a l'estudi amb altres ocupacions, ja siga per una situació laboral en actiu, amb una major o menor estabilitat, precarietat i existència o no de contracte laboral. Açò deriva en una configuració de ritmes propis d'estudis, adequats a ocupacions diverses, amb la capacitat d'ubiquïtat, però desajustats a les programacions institucionals.

¹ En el sistema universitari espanyol s'han establert noves vies d'accés a la Universitat a partir del Reial Decret, 1892/2008, de 14 de novembre.

- S'extén un compromís flexible (Ariño, 2008) amb la universitat i amb els estudis universitaris; una forma de viure el compromís d'estudiar en la universitat de manera plural i, inclús, líquida i puntillista (Bauman, 2008) amb un efecte d'allargament de la condició d'estudiant.
- Increment d'estudiantat europeu i d'altres destinacions no comunitàries que planteja un repte en els processos d'acollida de caràcter multilingüe i multicultural.
- Tendència creixent d'un interès i d'una pràctica de la mobilitat europea i internacional acadèmica afavorida per la configuració de l'EEES i pels acords internacionals entre universitats en el reconeixement dels crèdits cursats i superats.
- Augment de la lògica acumulativa de capital educatiu determinada per la base social de l'estudiantat, amb finalitats creixents de raó instrumental o credencialista.
- Una major identificació institucional ambivalent, caracteritzada, d'una banda, per una atribució de valor a la institució universitària, com una millora del posicionament social i d'assoliment de major capital simbòlic (Bourdieu, 2008), i, per altra, per una visió de desvalorització de la institució universitària.
- Major freqüència de la pràctica d'itinerar entre titulacions, d'una mateixa branca de coneixement o no, i a dintre del sistema universitari (en la mateixa universitat o cap a d'altres) mitjançant la interrupció d'estudis o del canvi de titulació, val a dir, uns abandons parcials o reubicacions, més que abandons definitius.

3. ENQUESTES D'OPINIÓ, JOVES I FORMES DE PARTICIPACIÓ

Tornem a la idea que comentàvem al principi sobre el discurs instal·lat de la baixa participació estudiantil.

Les enquestes mostren un panorama d'universitaris/àries amb nivells de participació ciutadana i política que sovint són qualificats de baixos, tot i que si observem amb detall les xifres d'algunes enquestes no difereixen massa del nivell d'implicació de la població en general, cosa que no significa que aquests nivells siguin acceptables o no qüestionables. A més, si fem cas d'algunes enquestes sembla ser que les xifres sobre els joves de l'Estat espanyol apareixen millor posicionades quant als nivells de participació que altres estats europeus.

En una d'aqueixes enquestes sobre estudiants universitaris (FBBVA, 2006), s'inclouen preguntes per calibrar el grau de participació ciutadana que tenen els universitaris i així apropar-se a la mesura del compromís amb l'esfera pública. El nivell d'associacionisme dels universitaris, és a dir aquell estudiantat que pertany a alguna associació, és un 32%, un percentatge interpretat des d'aquest informe com a bastant baix, tot i que supera al de la població espanyola en general (25%).

Aquestes xifres i les interpretacions destacades en aquest estudi ens fan plantejar-nos la següent qüestió: per què s'espera un comportament clarament diferenciat dels universitaris respecte a la resta de la població en general quant a la seua participació ciutadana o la seua implicació associativa? Aquesta és una pregunta que sustenta la següent hipòtesi que presentem: els nivells de participació i d'associacionisme de la població universitària no són massa superiors als de la població no universitària o població en general, perquè la universitat no és percebuda

per l'estudiantat emergent com a espai de participació i perquè en la universitat no s'està apostant de manera integrada en la seua oferta formativa formal per *l'educació per a la participació*.

En l'estudi comentat també s'afirma que els universitaris se situen de manera distanciada dels partits polítics. Així doncs, en la pregunta sobre si els partits polítics tenen en consideració els seus interessos (on 0 significa que "no tenen res en compte els seus interessos" i 10 que els "tenen molt en compte") s'obté una mitjana de 3,8. Aquesta afirmació podria qüestionar-se perquè, tot i que el percentatge d'universitaris enquestats vinculats a un partit polític, en el sentit d'estar associats o afiliats, pot considerar-se baix (2,9%), se situa en un nivell semblant a altres opcions participatives, com ara la religiosa (2,8%) o la participació de caràcter ecologista (2,8%). Altres opcions associatives són més seguides, com ara les de caràcter artístic i cultural (5,1%) i, especialment, les de caràcter esportiu i recreatiu (19,3%) o les de participació solidària (14%).

Potser, la interpretació de què els universitaris se situen de manera distanciada dels partits polítics més que servir com a constatació quantitativa, hauria de servir per reflexionar sobre l'enfocament del foment de l'educació per a la participació (política, ciutadana, etc). Sovint trobem informació i notícies sobre la baixa implicació política però, excepcionalment trobarem continguts propositius sobre el foment de l'educació política de la població, és a dir, actuacions, experiències o bones pràctiques que apropen les institucions polítiques, els partits polítics i els governants a la població augmentant el coneixement sobre com s'exerceix la política i les possibilitats participatives. A més, açò no significa que s'haja d'assumir necessàriament l'actual model de representació política com a l'únic possible per governar, tant a nivell local, com supralocal. Però si pel moment és el model que tenim, potser caldria preguntar-se per què no es presta més atenció a la dimensió participativa de la població. Sembla ser que la qüestió de l'educació en participació política és un buit assumit no només per la ciutadania, també pels propis representants, partits polítics i governants.

Dades recents mostren que els joves de l'estat espanyol entre 18 i 30 anys participen més en manifestacions, enteses com una forma d'acció de protesta col·lectiva convocada a l'espai públic, que altres grups d'edat i ho fan més que els seus coetanis de la resta d'Europa. Aquestes són dues de les conclusions a les quals arriba Miguel Ángel Caínzos (2006) després de revisar amb detall quatre enquestes, mitjançant resultats significatius quant a la participació dels joves en manifestacions i remarcant dades de períodes concrets, com van ser les manifestacions massives en contra de la guerra d'Irak en 2003 o les manifestacions pels atemptats terroristes a Madrid en 2004. L'autor afirma rotundament que no és la joventut en sí mateixa la que està associada a la participació en manifestacions, sinó, més bé, la condició de ser estudiant i, d'acord amb aquesta afirmació, apunta tres conjunts de factors que aportarien una explicació de l'activisme estudiantil: a) una major disponibilitat de temps i la possibilitat de fer d'aquest un ús flexible; b) l'existència d'un component inercial en la participació en manifestacions com un element més del paper d'estudiant; 3) el component expressiu que s'hi dona en l'activitat de manifestació. Aquests tres factors resulten, si més no, un punt de partida interessant per analitzar la vinculació entre estudiantat, activisme i participació en manifestacions.

Segons l'anàlisi de Pippa Norris, citada en l'article de Caínzos (2006), els joves estarien, doncs, més representats en "accions orientades a causes concretes"

(manifestacions, entre d'altres) i menys presents en activitats vinculades a la representació política (eleccions, partits polítics). Aquesta autora sosté una interpretació en relació amb el canvi social, polític i cultural que s'està donant en les darreres dècades i que ha produït una transformació en els usos i maneres d'expressar l'acció política de la ciutadania. Segons Norris s'està donant una diversificació en les pautes de participació, cosa que significa que "els modes tradicionals de participació" estan complementant-se amb "els nous modes de participació". En aquest segon conjunt es trobarien formes més novedores com l'ocupació d'edificis, accions de boicot o el ciberactivisme que fa ús de noves eines de mobilització i que sovint solen titular-se com a accions radicalitzades de protesta.

4. TRANSFORMACIONS, CAPITAL PARTICIPATIU I EDUCACIÓ PER A LA PARTICIPACIÓ

En un context i moment de transformacions en la institució universitària i de caracteritzacions emergents en l'estudiantat, és propícia una reflexió al voltant de la participació, entesa com a la implicació de l'estudiantat universitari en les decisions polítiques de la institució, en l'expressió de manifestacions solidàries, artístiques i culturals i, també, en l'exercici d'una de les missions que més es reitera darrerament, la responsabilitat social de les universitats. Però, què significa això de què les universitats han de ser responsables amb la societat? Quins nous rols se li atribueixen a les universitats del segle XXI?

Podem trobar propostes de resposta, declaracions sobre els rols que han d'assolir les universitats del nou segle dibuixades com a institucions impulsores de l'educació per al desenvolupament sostenible i com a contribuïdores de la producció d'un coneixement ajustat a les diferents situacions socioeconòmiques en cada context en el marc de la promoció de l'educació per al desenvolupament. En aquest sentit, la universitat orientada al desenvolupament humà no s'hauria de limitar a la formació d'agents econòmics, sinó portar a terme una formació en la presa de decisions transformadores (Boni i Pérez-Foguet, 2006).

També hi ha plantejaments que van més enllà i aposten per una universitat emancipadora, amb un rol d'agent transformador per construir una globalització alternativa (Santos, 2006) i, com a universitat, adoptar una visió alternativa considerant a docents, investigadors i altres treballadors, així com a l'estudiantat com a actors del desenvolupament, en el sentit de fomentar processos col·laboratius i participatius (Taylor, 2008). Aquestes propostes es vinculen amb la idea de l'aconseguint de la responsabilitat social de la universitat, en la qual s'hauria també d'implicar l'estudiantat, en el sentit d'exercir de subjecte actiu d'aqueixa responsabilitat. Entenem que per portar-la a terme s'haurà d'orientar la formació cap a la participació per encaminar-se cap a un model d'estudiantat participatiu, com a agent transformador, implicat amb la institució educativa i, també, amb la societat de la qual forma part, tant amb la realitat local, però també amb fenòmens i processos que tenen lloc a escala global. Tot açò pot sonar a una enumeració de bones intencions, sinó s'aposta des de la pròpia institució per a l'assoliment d'aquest rol, dotant-se de polítiques de promoció de la participació, d'acompanyament en aquests processos entesos com a processos formatius i també de reconeixement de la participació de l'estudiantat, tant siga integrada curricularment en la formació de grau, com a un reconeixement de formació complementària.

Concretament, des de la nostra experiència, la Universitat de València –com a exemple de moltes altres-, compta amb una història participativa que no hauria de diluir-se amb el transcurs del temps i de les transformacions actuals (Villar, 2002). Una història sobre la participació de l'estudiantat i de la comunitat universitària, que podem indagar a través de publicacions, a partir dels recursos d'arxiu universitaris (fons bibliogràfic, hemeroteca, acords del Claustre, Consell de Govern i altres òrgans de govern), així com una seqüència considerable d'activitats desenvolupades des dels serveis i les estructures universitàries.

A més, a aquestes activitats promogudes institucionalment se suma la construcció participativa des de les diferents associacions i col·lectius que s'han creat, que s'han consolidat i que, també, han desaparegut des que va començar l'etapa democràtica. Tot un seguit d'iniciatives que han funcionat com una escola paral·lela de formació, una formació no reconeguda amb crèdits universitaris, però que, segurament, ha sigut clau en l'aprenentatge no formal dels estudiants participants. Aleshores, la participació s'entendria com a una competència cívica que hauria de ser un contingut formatiu per als estudiants que passen per la universitat amb la finalitat de convertir-se en ciutadans actius, compromesos i responsables amb la societat (Michavila i Parejo, 2008).

En aquest sentit, primerament, s'hauria de reflexionar i decidir al voltant de la definició i la redefinició de la participació, l'aprenentatge no formal que suposa participar en la universitat i, tal vegada, com articular possibilitats de reconeixement de l'estudiantat que hi participa de cara a l'eixida professional. Aquesta visió d'estudiantat participatiu, soci i actiu (partner student) es posiciona de manera radicalment distinta a la visió d'estudiant consumidor (consumer student) i, a més, declara obertament que la participació i la implicació (involvement) ha de reconèixer-se, en tant que formació i aprenentatge. Una formació, per tant, que va més enllà de les aules universitàries i que aporta, bàsicament i resumidament, eines i habilitats en allò de la negociació, la gestió i la coordinació d'iniciatives, unes competències que poden servir de gran utilitat de cara a l'exercici professionals dels universitaris. Es tracta, en definitiva, i com a un atreviment a l'ampliació del ventall de "capitals", tot recordant Bourdieu (1997), de fer possible, incentivar i reconèixer el *capital participatiu* en la Universitat..

5. ACABANT PEL PRINCIPI

Més enllà de la reflexió centrada en el món universitari en general, i a l'estudiantat en particular, volem partir de la premissa de la 'necessitat de participar' com a dret i obligació de ciutadania.

No entenem la vivència i el gaudiment dels drets de ciutadania sense la clau de la participació. És cert que aquesta no és l'únic criteri per definir la ciutadania, però sí és una de les seues potes centrals. Així ho considera també, per exemple, Tomás Báñez (2002), argumentant que la participació, juntament amb l'existència de certs drets socials i la pertinença a una comunitat política, és una component essencial del concepte de ciutadania.

Ser ciutadà i ciutadana de ple dret implica participar activament de les decisions que es prenen al nostre voltant, recuperant el ple sentit de l'acció política. En aquest sentit, aquesta participació també l'entenem com a principi de democràcia. Democratitzar les institucions, i la societat en el seu conjunt, passa per la participació

activa de les persones que les configurem, estiguen creats o no els canals de dita participació. De fet, partim de la idea de que no són els canals i òrgans de participació els que fan més democràtica una institució, o una organització qualsevol, sinó la participació de totes i cadascuna de les persones que la configuren.

Conclusions

Considerem fonamental el fet que continuar amb el discurs reiterat de què els joves no participen, de què els universitaris només es mouen per fins instrumentals, i que la participació ciutadana (política, solidària, etc) té una tendència a la baixa, no només no és un resultat univoc de les investigacions en aquest camp, com s'ha mostrat, sinó que, a més a més, dóna suport a algunes ideologies interessades, precisament, amb una realitat en la qual no emergisca una participació activa, responsable, informada i formada.

La universitat, com a productora i difusora de coneixement que és, hauria d'incorporar mecanismes (programa, servei, observatori, etc) per poder conèixer (quantitativament i qualitativament) per què es participa, per què no, en què es participa i com es caracteritza aquell estudiantat participatiu (associat, militant, cooperant, etc) i mitjançant la visió de diferents disciplines que formen part de la seua activitat acadèmica.

Així, caldrà, primerament, conèixer, i seguidament, posar-se a caminar en el marc d'una universitat emancipadora, que capacita professionals, que innova en recerca, que produeix coneixement i, a més de tot açò, fomenta l'educació per a la participació. En aquest sentit és quan la universitat adopta un enfocament de compromís social, i esdevé un referent clau i clar en el foment de la participació transformadora.

Per últim, cal un moviment associatiu estudiantil disposat a reivindicar, de manera coordinada i compromesa, la implementació de propostes per a una transformació de les universitats com a espais on prevalguen principis de democratització en la presa de decisions i de posicionament davant de les iniquitats i injustícies socials. Aquest moviment estudiantil estimula la generació d'un futur cos de professionals crítics i de personal docent i investigador compromès i responsable amb la societat en la que viu i amb l'erari públic.

Bibliografia

Ariño, A. (dir.) (2008). *El oficio de estudiar en la Universidad: compromisos flexibles*. València: Publicacions de la Universitat de València, Col·lecció Educació, Informes i Dossiers.

Báñez, T. (2002, gener). *Ciudadanía y participación*. Recuperat 3 de maig de 2010, a: http://www.fejidif.org/Herramientas/Otras/Gestion/PARTICIPACION%20ASOCIATIVA/Ciudadania_y_participacion.pdf

Bauman, Z. (2008). *Una nova escena del drama entre vell i jove*. Barcelona: Observatori Català de la Joventut, Col·lecció Aportacions 36.

Beck, U. i Beck-Gernsheim, E. (2003). *La individualización: el individualismo institucionalizado y sus consecuencias sociales y políticas*. Barcelona: Paidós.

Boni, A. i Pérez-foguet, A. (2006). *Construir la ciudadanía global desde la universidad*. Barcelona: Intermon Oxfam Ediciones.

Bourdieu, P. (1997). *Razones prácticas. Sobre la teoría de la acción*. Barcelona: Anagrama.

Bourdieu, P. (2008). *Homo academicus*. Buenos Aires: Editorial Siglo XXI.

Castells, M. (2003). *L'era de la informació. La societat xarxa. volum 1*. Barcelona: Editorial UOC.

Caínzos, M.A. (2006). Participación de los jóvenes españoles en manifestaciones. Comparación con los jóvenes europeos y análisis de sus determinantes. *Revista de Estudios de Juventud*, 75, 121-153.

Christie, H. (2009). Emotional journeys: young people and transitions to university. *British Journal of Sociology of Education*, 30 (2), 123-136

Coulon, A. (2005). *Le métier d'étudiant. L'entrée dans la vie universitaire*. París: Ed. Economica.

Fundación BBVA (2006). *Estudio sobre los universitarios españoles* <<http://www.fbbva.es>>

García de León Álvarez, M. (1990). Las profesoras universitarias: el caso de una élite discriminada. *Revista Complutense de Educación*, 1(3), 355-372.

Gil Calvo, E. (2007). La deslocalización de la protesta juvenil. *Revista de Estudios de Juventud*, 76, 147-161

Institut Valencià d'Estadística (2009): *Estadística dels ensenyaments universitaris*. Recuperat 18 de desembre de 2010, a: <http://www.ive.es>

Michavila, F. Y Parejo, J.L. (2008). Políticas de participación estudiantil en el Proceso de Bolonia. *Revista de Educación*, número extraordinario 2008, 85-118

Ministeri d'Educació (2009) *Datos y cifras del Sistema Universitario curso 2009-10* <<http://www.educacion.es>>

Santos, B. (2006). The University in the 21st Century: Towards a Democratic and Emancipatory University Reform. Dins Rhoads, Robert A. i Torres, Carlos Alberto, *The University, State, and Market. The Political Economy of Globalization in the Americas*. Stanford: Stanford University Press.

Taylor, P. (2008). Reinventando la educación para el desarrollo en una era de globalización: el poder de la participación en las instituciones de educación superior, en *Cuadernos Internacionales de Tecnología para el Desarrollo Humano, Educación para el Desarrollo*, julio 2008, 34-43.

Van Vught, F.(2009). The EU Innovation Agenda: Challenges for European Higher Education and Research. *Higher Education Management and Policy*, 21 (2), 1-22.

Villar Aguilés, A. (2002). *Associacionisme en Els estudiants prenen part: associacionisme i voluntariat a la UVEG*. València: Publicacions Universitat de València.

——— (2010). Del abandono de estudios a la reubicación universitaria. *Revista de la Asociación de Sociología de la Educación*. 3 (2), 267-283.

——— (2011). Absències i ubicacions heterogènies en l'estudiantat universitari. Una recerca en la Universitat de València. *Quaderns de Ciències Socials*, 18 (segona època). València: Universitat de València, Facultat de Ciències Socials.

Qüestions i/o consideracions per al debat

Aquest apartat correspon a les qüestions i/o consideracions per al debat.

A. D'on prové el discurs sobre la baixa participació de la població jove en general i de la universitària en particular? Quins efectes té aquest discurs? A què o a qui beneficia?

B. Quins reptes ens planteja un model d'*universitat emancipadora*, que assumisca la seua responsabilitat social, atenent i donant respostes a les necessitats de benestar de la seua població en el marc d'un món globalitzat?

C. Les reformes empentades en el marc de l'Espai Europeu d'Ensenyament Superior (EEES), estimulen o dificulten les pràctiques associatives i la participació democràtica universitària? En quins sentits ho fan?